

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۳۳۵
شماره ۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

۱۶۸۷۸

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

مرکز اطلاعات مدرک علمی ایران
تیم مدرک

۱۵ / ۱۲ / ۱۳۷۷

مبانی نظری و عملی جنگ روانی

پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته

استاد راهنما : جناب آقای دکتر ابومحمد عسگرخانی

استاد مشاور : جناب آقای دکتر سعید ججاریان

کد : ۶۸۳۰۱۸۱۱۱

نگارش از : رضا براتی

تاریخ : تیرماه ۱۳۷۶

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی مسئول عقایدی که

نویسنده در این پایان نامه اظهار نموده است، نمی باشد.

کلیه حقوق ناشی از این اثر متعلق به دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

می باشد. و هر نوع استفاده از کل یا بخشی از آن مانند واگذاری به دیگر

مؤسسات، چاپ و مانند آن منوط به اجازه کتبی از دانشگاه می باشد.

تقدیم به روح بلند پدرم که بی دریغ برای بالندگیمان کوشید و
شمع وجودش را روشنایی بخش زندگیمان نمود.
و تقدیم به مادر فداکار و همسر مهربانم که با چشم پوشی از حقوق
خویش، راه را برای پیشرفت این کمترین، هموار ساختند.

برخود فرض می‌دانم مراتب امتنان و سپاس خود را از اساتید
معظم و معزز آقایان دکتر ابومحمد عسگر خانی و دکتر سعید
حجاریان که در مراحل مختلف انجام تحقیق حاضر از بذل عنایت و
حسن توجهشان بهره‌مند بوده‌ام، ابراز دارم.

نگارنده خود را مرهون تلاشهای صادقانه و پیگیریهای دوستان
خود در "موسسه فرهنگی رسانه" می‌داند که در به ثمر رسیدن این اثر
ایفای نقش نمودند، و در این میان بر نقش ارزشمند اساتید گرانمایه
آقایان دکتر هادی بهرامی احسان و دکتر علی اصغر جوئیاری ارج
می‌نهد.

مبانی نظری و عملی

جنگ روانی

چکیده:

سابقه آشنایی انسان با پدیده تأثیرگذاری روانی و کاربرد آن، در عرصه‌های مختلف زندگی، بویژه در جنگ و سیاست ریشه در تاریخ کهن بشری دارد. بهره‌گیری از تکنیکهایی مانند رجزخوانی، حیل‌های نظامی در جنگ یا فریب دادن رقیبان در سیاست، تقریباً در تمام متون سیاسی و نظامی وجود دارد. بنابر این چه بسا قدمت استفاده از این روشها به قدمت پیدایش جنگ و سیاست در زندگی اجتماعی آدمی برسد.

جنگ روانی که بعنوان سلاحی نامرئی، بطور مؤثری توسط قدرتهای بزرگ بکار گرفته می‌شود، در کشور ما کمتر مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

در خصوص جنگ روانی و اثرات آن نظرات گوناگونی وجود دارد. بعضی جنگ روانی را کارآمدتر از جنگ فیزیکی و گروهی دیگر آنرا حرکتی بیهوده بحساب می‌آورند.

صاحب‌نظران معتقدند که پدیده جنگ روانی، محصول جنگ جهانی دوم و دوران پس از آن است. جنگ روانی در معنای اخص آن به تلاشی گفته می‌شود که هدف مستقیم آن نفوذ و تأثیر بر باورها باشد.

در تحقیق حاضر تلاش شده است ضمن شناخت ماهیت، ابعاد، سازوکار و مؤلفه‌های مختلف پدیده جنگ روانی، جایگاه و موقعیت آن در علوم سیاسی بویژه از منظر نظر روابط بین‌الملل در عصری که ناسبات بین‌الملل، بطور روزافزون از روابط و شیوه‌های خشن فاصله گرفته و اهرمهای قدرت صلح‌میزتری نظیر اقتصاد و فرهنگ اهمیت می‌یابد، مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد.

بررسی رویکرد روانی آمریکا در حادثه انفجار پایگاه آمریکائی طهران در عربستان سعودی بعنوان مطالعه موردی در این پژوهش اختیار گردیده است.

بررسی تفصیلی پرونده انفجار طهران این نکته را به اثبات میرساند که صبغة تبلیغاتی و جنجال‌فرینی گزارشهایی که از سوی منابع آمریکایی و اسرائیلی در این خصوص منتشر شده است بیش از نبة خبری آن است و این امر حکایت از طراحی یک سناریوی عملیات روانی از سوی محافل آمریکایی و اسرائیلی با هدف ایجاد انتظار برخورد مستقیم نظامی با ج.ا.ا. به منظور بهره‌برداریهای آتی دارد.

این امر مؤید فرضیه اصلی تحقیق است؛ بکارگیری شیوه‌های عملیات روانی از سوی آمریکا در ضیة انفجار طهران را زمینه‌ساز برخورد مستقیم نظامی با ج.ا.ا. می‌داند. (با این توضیح که این زمینه‌سازی فرآیندی روانی است که الزاماً برخورد مستقیم را به دنبال نخواهد داشت).

نتایج بدست آمده بر این امر تأکید دارد که؛ اساساً پیروزی یا شکست در هر نوع رویارویی نظامی و تهاجم فرهنگی، نهایتاً حاصل باورها و اندیشه‌ها است و هر گونه نبرد و جنگی در پی ایجاد تحولی، یعنی دگرگونی در اراده پایداری و تبدیل آن به پذیرفتن رضایت‌آمیز شکست است.

فهرست مطالب

فصل اول :

	مقدمه
	اهداف تحقیق
	فرضیه اصلی تحقیق
	سازماندهی تحقیق

۱ - شکل گیری رفتار اجتماعی

	الف - روانشناسی اجتماعی و کاربرد آن
	ب - رفتار
	پ - انگیزه های رفتار اجتماعی
	ت - شخصیت و نقش آن در رفتار

۲ - تئوریهای جنگ و ستیز

	الف - ایده آلیسم و رئالیسم
	۱ - ایده آلیستها
	۲ - رئالیستها
	ب - ملیت یا سیستم حکومتی بعنوان عامل جنگ
	۱ - ملیت بعنوان عامل جنگ
	۲ - نوع حکومت بعنوان عامل جنگ

الف

- پ - تئوریهای مارکسیستی جنگ ۲۱
- ت - تئوریهای سیاسی جنگ ۲۴
- ث - آنارشیزم بین المللی و اندیشمندان سیاسی ۲۵
- ج - مبانی تئوریک جنگ در اسلام ۲۶
- الف - مفهوم جهاد ۲۶
- ب - انگیزه جهاد ۲۷
- پ - جنگ اصلی ۲۹
- ت - آیین حقوقی جنگ ۳۱
- ث - ماهیت جنگ ۳۴
- ج - طرف جنگ ۳۵

فصل دوم

۱ - افکار عمومی

مقدمه

- ۱ - تعریف افکار عمومی ۳۹
- ۲ - اهمیت افکار عمومی ۴۲
- ۳ - ماهیت افکار عمومی ۴۵
- ۴ - طبیعت و ساختار افکار عمومی ۴۷
- ۵ - شکل گیری افکار عمومی ۴۸
- ۶ - راههای بروز افکار عمومی ۵۰
- ۷ - نفوذ در افکار عمومی ۵۴
- ۸ - افکار عمومی و سیاست خارجی ۵۸

۲ - تبلیغات

- ۱ - سیر تحول و گذشته تبلیغات ۶۲
- ۲ - تعریف تبلیغات ۶۴
- ۳ - اهمیت تبلیغات ۶۶
- ۴ - گروه بندی تبلیغات ۶۸
- ۵ - ارزیابی تبلیغات در جنگ روانی ۷۰

فصل سوم:

ادبیات جنگ روانی

- اهمیت عنصر روحی و روانی ۷۳
- پیشینه تاریخی جنگ روانی ۷۵
- ریشه های جنگ روانی در تاریخ اسلام ۸۲
- تعاریف و اصطلاحات ۸۶
- واژگان و مفاهیم نزدیک به عملیات روانی ۹۰
- جنگ روانی و عملیات روانی ۹۷
- دیدگاههای مختلف در خصوص عملیات روانی ۱۰۰
- اهداف عملیات روانی ۱۱۶
- مخاطبان عملیات روانی ۱۲۴
- سنخ شناسی عملیات روانی ۱۲۶
- امتیازات و محدودیتهای عملیات روانی ۱۲۸

فصل چهارم:

قواعد، فنون و ابزارهای جنگ روانی

- ۱- قواعد و روش های عملیات جنگ روانی (تاکتیکها) ۱۳۴
- ۱- ارباب ۱۳۴
- ۲- تطمیع ۱۳۵
- ۳- تخدیر ۱۳۶
- ۴- تشجیع ۱۳۶
- ۵- روشنگری ۱۳۷
- ۶- در تنگنا قراردادن ۱۳۷
- ۷- افشای زودرس ۱۳۸
- ۸- شکستن حیطه های درونی گروه حریف ۱۳۸
- ۹- اعترافات تصویری ۱۳۹
- ۱۰- دامن زدن به اختلافات ۱۳۹
- ۱۱- بزرگ نمایی و کوچک نمایی ۱۴۰
- ۱۲- چسباندن ۱۴۰
- ۱۳- از زبان غیر گفتن ۱۴۱
- ۱۴- تبلیغ در عمل ۱۴۲
- ۱۵- شعله ور ساختن ۱۴۲
- ۱۶- فریب ۱۴۲
- ۱۷- انتخاب خبر و اطلاعات ۱۴۵
- ۱۸- سکوت ۱۴۶

- ۱۹- تغذیه اطلاعات غلط ۱۴۷
- ۲۰- ارائه تحلیل و تفسیر غلط ۱۴۸
- ۲۱- استمرار ۱۴۸
- ۲۲- انحراف ۱۵۰
- ۲۳- مقایسه ۱۵۰
- ۲۴- اغواء و اغراء ۱۵۱
- ۲۵- نسبت کذب دادن ۱۵۱
- ۲۶- بهم یافتن ۱۵۲
- ۲۷- دفاع نامناسب ۱۵۲
- ۲۸- گواهی ۱۵۲
- ۲۹- القاء غیر مستقیم ۱۵۳
- ۳۰- هیجان و خبر ۱۵۴
- ۳۱- سرود یاد مستان دادن ۱۵۵
- ۳۲- برانگیختن تخیل منفعل ۱۵۵
- ۳۳- محدود کردن راههای کسب اطلاعات ۱۵۶
- ۳۴- ایجاد تعارض شناختی ۱۵۶
- ۳۵- مطرح نمودن و جنجال کردن ۱۵۶
- ۳۶- تسری دادن ۱۵۷
- ۳۷- جدا کردن ۱۵۷
- ۳۸- ایجاد کانونهای خبری ۱۵۷
- ۳۹- تأیید و تشویق استراتژی غلط ۱۵۸

- ۴۰- ایجاد توازن ۱۵۸
- ۴۱- تواتر ۱۵۸
- ۴۲- اعلام بی طرفی ۱۵۹

نتیجه

۲ - فنون عملیات روانی (تکنیک ها)

- ۱- اقدامات عملی ۱۶۱
- ۲- تبلیغات ۱۶۳
- ۳- شایعات ۱۶۵

۳ - ابزارهای عملیات روانی

- ۱- موج کوتاه ۱۷۰
- ۲- ویرایش ۱۷۱
- ۳- منبع اطلاعاتی برای اخبار ۱۷۱
- ۴- ورقه اخبار ۱۷۲
- ۵- نشریه جنگی ۱۷۳
- ۶- تانک تبلیغاتی ۱۷۴
- ۷- فیلم - سینما ۱۷۵
- ۸- موسیقی ۱۷۸
- ۹- تبادل افراد ۱۷۹
- ۱۰- شستشوی مغزی ۱۸۰

فصل پنجم :

بررسی جایگاه عملیات روانی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر حادثه انفجار در

پایگاه نظامی الخبر ظهران در عربستان سعودی

مقدمه :

۱۸۷..... ارزیابی شرایط سیاسی نظام بین المللی

۱۸۸..... حادثه انفجار پایگاه هوایی ظهران

۱۹۱..... ۱- انتشار خبر انفجار و اهمیت آن

۱۹۲..... ۲- رویکرد عملیات روانی آمریکا در اقبال مسئله

۲۰۳..... ۳- واکنش ایران و عربستان

۲۰۹..... ۳- علل و عاملین انفجار

۲۱۲..... ۵- مدارک ، شواهد و مستندات ادعایی

فصل ششم :

۲۳۱..... نتیجه گیری

۲۳۶..... فهرست منابع و مأخذ

سابقه آشنایی انسان با پدیده تأثیرگذاری روانی و کاربرد آن، در عرصه های مختلف زندگی، بویژه در جنگ و سیاست ریشه در تاریخ کهن بشری دارد. بهره گیری از تکنیکهایی مانند رجزخوانی و حيله های نظامی در جنگ یا فریب دادن رقیبان در سیاست، تقریباً در تمام فنون سیاسی و نظامی وجود دارد. بنابراین چه بسا قدمت استفاده از این روشها به قدمت پیدایش جنگ و سیاست در زندگی اجتماعی آدمی برسد.

همیشه دو طرف درگیر در جنگ بویژه زمانی که زدوخوردها و ابزارهای فیزیکی منازعه، به بن بست رسیده است، دریافته اند که بجز کشتن، مجروح ساختن و اسیرکردن حریف، می توان از روشهای کم هزینه تر و سهل الوصول تری نیز استفاده کرد. این روش عبارتست از متقاعد کردن یک طرف نسبت به پذیرش خواسته های طرف دیگر، بدون دریافت امتیازی در خور توجه.

«جنگ روانی» اگر چه بدین نام و با تکنیکهای جدید و وسایل کنونی معمول نبوده است، اما از گذشته های دور، جزئی از کل فرایند ستیز را ترسیم می کرده است. آنچه که هست در عصر حاضر جنبه تخصصی و مستقل یافته و روشها، وسایل و اهداف آن توسط کارشناسان جنگ روانی در شکل و قالب و اصولی نوین طراحی شده است. بطوری که تا قبل از آن، تقویت بنیه استراتژیکی و اقتدار نظامی، بخش اعظم تلاشهای فرماندهان جنگ را به خود اختصاص داده و در بعد روانی جنگ اقدامات سازمان یافته ای به چشم نمی خورد.

با این وجود، در آراء و نظریات متفکران نظامی، از آغاز تاکنون گوشه هایی از اندیشه بعد روانی جنگ بطور پراکنده وجود دارد که در سیر تحول، انسجام و تدوین اصول جنگ روانی بی تأثیر نبوده است. «سون تزو» قواعدی را در باب جنگ به دست می دهد که رکن اساسی نظریات او را اصل فریب، اغفال و تهاجم روانی تشکیل می دهد. او می گوید: فرمانده ارتش دشمن را تحریک کنید، موازنه فکری، عقلی و عصبی او را به هم بزنید و او را گیج و گمراه کنید.^(۱) دشمن را همیشه در حال آمادگی و به انتظار جنگ نگه داشته و او را به

ستوه آورید. (۱)

وی در این خصوص، تاکتیکهایی را نیز ارائه می‌کند، «برای جنگ و عملیات شبانه، تعداد زیادی مشعل و طبل بکار ببرید و برای رزم در روز از پرچمها و درفشهای متعددی استفاده کنید، تا بتوانید چشمها و گوشهای عده‌های خود را آماده سازید. (۲)

ماکیاولی نیز در این زمینه نظرات قابل توجهی ارائه نمود. او معتقد بود که توجه و علاقه یک سردار نباید صرفاً محدود به عملیات نظامی باشد، بلکه باید برای فریب خصم و دلسرد کردن او، روشهای شایسته‌ای تمهید کند و دست به حيله و نیرنگ بزند (مثل انتشار اخبار و شایعات دروغ)

در میان متفکران اسلامی، ابن خلدون (۷۳۲ - ۸۰۸) هـ فیلسوف و مورخ بزرگ اسلامی، توجه خاصی به بعد روانی جنگ دارد. او عامل اساسی پیروزی در جنگ را نه در عده و عده، بلکه در علتی اساسی تر به نام «امور و اسباب خفیه» می‌داند.

به هر حال تاریخ پر از رخدادهایی است که می‌تواند به عنوان نمونه‌های تطبیقی اندیشه جنگ روانی در اشکال ابتدایی آن بشمار آید.

در تاریخ اسلام نیز به خصوص شواهد زیادی از بکارگیری تاکتیکهای روانی در دو سوی جبهه ستیز به چشم می‌خورد دعوت اسلامی از آغاز ظهور خود مواجه با جنگ روانی و تبلیغاتی مشرکان در اشکال مختلف آن بوده است. مذاکرات صلح حدیبیه (ذیحجه سال ششم هجری) نمونه بارزی از برخورد روانی مشرکان در برابر حرکت توفنده تبلیغاتی مسلمانان (ورود به مکه جهت عمره) است. نمایندگانی که از طرف قریش به حدیبیه آمدند، هر یک به نوعی سعی کردند با بزرگنمایی قدرت قریش وحشت و هراس را بر سپاه اسلام مستولی سازند.

رسول گرامی اسلام (ص) نیز برای ایجاد هراس در دل دشمنان، از تاکتیکهای روانی بهره جست. در غزوه حمراءالاسد، خندق و فتح مکه، زیباترین جلوه‌های جنگ روانی به وقوع پیوست.

مقدمه ای که ذکر شد علاوه بر شگفت انگیز بودن پدیده جنگ روانی ، بطور ضمنی آن را به عنوان خطرناکترین نوع جنگ نیز معرفی می نماید چراکه این سنخ از جنگ به منظور تضعیف روحیه مردم یا ارتش و دشمن و تن دادن آنها به تسلیم و شکست ، عقاید ، احساسات و تمایلات را نشانه می گیرد . از این رو سلاح جنگ روانی در عصر حاضر در رأس ابزارهای جنگی قرار گرفته و برخی از صاحب نظران بر این باورند که از هر سلاح دیگری برای دستیابی به پیروزی در زمانی کوتاه و با خسارتی اندک مؤثرتر است .

این امر موجب شده است تا بسیاری از زمامداران جوامع ، تلاشی فراگیر را در جهت مجهز ساختن خود به سیستمهای انسانی و امکانات مادی در راستای مقابله با چنین جنگی که همه افراد یک ملت را آماج هدفهای خود قرار می دهد ، تدارک نمایند .

در باره اهمیت جنگ روانی و تأثیر آن بر حریف ، اظهار نظرهای گوناگونی به عمل آمده است . «ژنرال دوگل» می گوید: «برای آنکه دولتی در جنگ پیروز شود بایستی جنگ روانی را قبل از حرکت نیروهایش به سمت میدان های نبرد ، آغاز نماید و تا اتمام عملیات رزمی برای پشتیبانی نیروهایش بدان ادامه دهد.» و یا «چرچیل» می گوید: «چه بسیار اتفاق افتاده که جنگ روانی مسیر تاریخ را تغییر داده است.» در تاریخ جنگها ، مثالهای افزون بر شمارش از پیروزیهایی که نیروی ماشین جنگی دشمن را از کار انداخته اما نتوانسته است روحیه معنوی نیروهایش را از پای درآورد یافت می شود و به همین دلیل پیروزیهای ناقص ، مدت کمی دوام آورده و پس از آن نیروی غالب شکست خورده و جناح مقابل ، پیروزی خود را تثبیت کرده است. (۱)

هدف اصلی جنگ روانی در زمان صلح و جنگ ، حمایت و پشتیبانی از اهداف سیاسی یک دولت و به نتیجه رساندن آن اهداف می باشد .

مطالعه علمی جنگ روانی به روزهای آغازین پس از جنگ دوم جهانی باز می گردد. مطالعات و تحقیقات بیشتر در این زمینه از سویی باعث تفاوتهای دیدگاهی و از سوی دیگر منجر به پیدایش یافته های جدید و

۱- وی-ای-دی، جنگ روانی ، ترجمه گروه علوم انسانی دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی ، انتشارات دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی ، ص ۳

نهایتاً شناخت بهتر موضوع گردیده است .

آنچه مسلم است پدیده جنگ روانی به عنوان یک مبحث میان رشته ای همواره ذهن اندیشمندان و پژوهشگران رشته‌هایی نظیر روانشناسی ، علوم سیاسی ، جامعه شناسی ، ارتباطات ، مسائل نظامی و استراتژیک و ... را به خود معطوف داشته است .

اهداف تحقیق :

تحقیق حاضر می‌کوشد ضمن تلاش جهت شناخت ماهیت ، ابعاد ، ساز و کار و مؤلفه های مختلف پدیده جنگ روانی ، جایگاه و موقعیت آن را در علوم سیاسی بویژه از نقطه نظر روابط بین الملل با مطالعه موردی حادثه انفجار در پایگاه نظامی آمریکا در ظهران عربستان سعودی مورد بررسی و ارزیابی قرار دهد .
بی هیچ تردید ضرورت پرداختن به این پدیده در دوره ای که روابط بین الملل ، هر چه بیشتر از روابط و شیوه های خشن ، فاصله گرفته و اهرمهای قدرت صلح آمیزتری نظیر اقتصاد و فرهنگ اهمیت می‌یابند ، مضاعف می‌گردد .

ترسیم هدف مزبور از آن جهت برای محقق اهمیت یافته است که به رغم وجود برخی مقالات و نوشتارها در این باب ، مع الوصف تاکنون مجموعه ای مکتوب که بطور منسجم به بررسی و تبیین چنین پدیده ای بپردازد ارائه نشده است .

فرضیه اصلی:

در زمان حاضر با توجه به کاربرد جنگ روانی در عرصه روابط بین الملل، بکارگیری شیوه های عملیات روانی از سوی آمریکا در قضیه انفجار پایگاه نظامی آمریکا در ظهران عربستان سعودی، با هدف زمینه سازی جهت برخورد مستقیم نظامی با جمهوری اسلامی ایران صورت می گیرد. (توضیح اینکه این زمینه سازی فرآیندی روانی است که الزاماً برخورد مستقیم را به دنبال نخواهد داشت.)

با این وصف ما در این تحقیق در پی مطالعه ابعاد و مؤلفه های گوناگون و نیز بررسی چگونگی مکانیزم عمل «جنگ روانی» هستیم. به بیان دیگر از یک سو سعی در شناخت علمی پدیده مورد نظر از بعد تئوریک داریم و از دیگر سو، به مطالعه و تجزیه و تحلیل برخی نمونه های عملی آن خواهیم پرداخت. اگر چه به اقتضای حال، دامنه بحث از جنگ روانی پا فراتر نهاده و وارد مرزهای مقوله ای پهناورتر و گسترده تر در این زمینه به نام «عملیات روانی» می گردیم.

همچنان که در بالا اشارت رفت، عصر کنونی دورانی است که مفهوم جنگ ماهیتاً از چهارچوب سنتی آن خارج گردیده و دستخوش دگرگونی و تطّور شده است. به طوری که فرضیه های نظامی جای خود را به فرضیه های مبتنی بر اقتصاد سیاسی بین المللی و فرهنگی و تنش های قومی، نژادی و مذهبی داده است. در این میان در هم کوبیدن روحیه دشمن یا رقیب (تجاری، فرهنگی و ...) به اجرای موفقیت آمیز عملیات روانی بستگی دارد، یعنی شکستن روحیه رقیب یا دشمن، متغیر وابسته و اجرای عملیات، متغیر مستقل است.

سازماندهی تحقیق:

تحقیق حاضر مشتمل بر شش فصل، یک مقدمه و فهرستی از منابع و مآخذ مورد استفاده می باشد. در نخستین فصل پس از طرح مسئله، موضوع شکل گیری رفتار جمعی به عنوان بستری جهت مطالعه و درک